

Dr Slobodan Zečević

RAD NA PROUČAVANJU SRPSKIH NARODNIH OBIČAJA I VEROVANJA

Ako bi ovim saopštenjem trebalo da se pruži hronološki i potpun prikaz onoga što je do sada publikovano o srpskim narodnim običajima i verovanjima, onda bi to bio nezahvalan posao i nepotpuna informacija. To nije ni cilj ovog rada, već predmet sadržaja jedne potpune bibliografije o ovoj materiji, koje, na žalost, još nema. Ovde je cilj da se učini opšti presek dosadašnjeg rada i metodskih pristupa predmetu koji se razmatra, pa da se daju i određeni predlozi. Osim toga, kada bi se težilo da se napravi potpun inventar napisa, članaka ili studija, isprečile bi se mnoge teškoće, za čije bi prevazilaženje bilo potrebno dosta vremena. To je, pre svega, razbacanost materijala po raznim novinama, časopisima ili knjigama, od kojih su mnoge lokalnog karaktera i do čijih se primeraka teško dolazi. Ako bi se inventarizacija materijala uzela kao polazna tačka, sledeća bi bila veoma mukotrpna, pošto pojedini običaji ili verovanja sadrže u sebi i po više komponenata, pa je teško odlučiti se kojoj dati prvenstvo. Poslednji stepen bi bila genetska analiza svake od tih komponenata radi sinteze i stvaranja potpunog običajnog kompleksa i koefeksa naših narodnih verovanja.

No, pored svih pomenutih teškoća, na putu do cilja već je prebrođen znatan deo.

Osnovu celokupnog posla predstavljaju opisi pojedinih običaja i verovanja, što još nije nauka, ali predstavlja njenu polaznu osnovu. Počevši od prošloga veka do danas, publikovano je ogroman broj priloga deskriptivnog karaktera a po arhivama i u narodnom stvaralaštvu može se naći još dosta zanimljive građe.

Najširu bazu i inicijativu za ovu vrstu posla inaurisao je Vuk Karadžić, koji je u svojim spisima dao niz veoma oštromnih opisa, sa izvršnim sluhom i zapažanjima za suštinu. Razume se da on nije mogao zabeležiti sve što je postojalo u njegovo vreme ali je za svoj radni vek mnogo uradio i trasirao put za dalji rad. On i Dositej živeli su u doba veoma snažnog preobražaja učmale Evrope, u doba raspada feudalizma i stvaranja nacionalnih država, kada je naglo poraslo interesovanje za narodno stvaralaštvo i narodni život, što je dokazivalo egzistenciju i afirmaciju pojedinih naroda. Vukov opis nije potrebno nabrajati i analizirati, pošto je o tome bilo dosta reči u našoj nauci.

Istovremeno i posle ovoga javljaju se mnogi kraći ili duži opisi pojedinih običaja i verovanja u opsegu knjiga koje su se bavile opisom zemlje i narodnog života, zatim kao prilozima u dnevnim listovima, književnim i drugim časopisima, kalendarima i drugim periodičnim publikacijama. Bez pretenzija da se nabroje sve ove publikacije, pomenuće se samo neke od njih: Karićeva S r b i j a, Milićevićev Ž i v o t S r b a s e l j a k a,

a od časopisa - "Srpsko-dalmatinski magazin", "Letopis Matice srpske", "Bosanska vila", "Srpski književni glasnik", "Javor", "Godišnjica Nikole Čupića" i drugi. Ova faza sakupljanja i diskripcije narodnih običaja i verovanja trajala je, i trajeće, pošto je materija ogromna i gotovo neiscrpna. Nju mogu obradivati i laici, tako da prikupljanje narodnog blaga može da ima neograničen broj poslenika.

U toku prikupljanja i opisivanja običaja i verovanja javljaju se i prvi pokušaji njihove sistematizacije i klasifikacije. Ovaj rad počinje stupanjem na scenu stručnih etnologa i obrazovanih ljudi srodnih struka, koji radu pristupaju organizovano i po određenim šemama. Počev od Ovičića i njegovih saradnika, javljaju se mnogi upitnici koji saradnicima na terenu, iako su ne stručnjaci, pružaju mogućnost da grade sakupljaju određenim redom, koristeći podsetnike kako ne bi nešto propustili da uoče i opišu. Ova faza traje i danas, a poslenici su joj Erdeljanović, Drobnjaković i mnogi drugi stariji i mladi etnolozi. Upitnici sa terenskog rad o pojedinim temama štampali su se u časopisima "Karadžić", "Bosanska vila", zatim u Srpskoj akademiji nauka, Etnografskom muzeju i na drugim mestima.

Sasvim ozbiljan naučni posao na ovom polju počinje osnivanjem Etnografskog odbora pri Akademiji i izdavanjem II Odeljenja srpskog etnografskog zbornika, pod nazivom "Život i običaji naroda". Ovo su uglavnom regionalne monografije, rađane na osnovu određenih šablona, sa gotovo potpunom slikom verovanja i običaja pojedinih regiona. Ima i tematskih monografija, o kojima će biti reči nešto kasnije. Ova edicija još nije obuhvatila sve srpske krajeve, pošto istraživanja i publikovanja još traju i dugo će trajati, sve dok se ne popune prazna mesta na karti Srbije. O ovome je u jednom svome referatu govorila dr Miljana Radovanović i dala tačnu sliku o neobrađenim regionima, pa je i taj njen trud dobra indikacija šta još treba doraditi. Ipak, edicija je dala dragocen doprinos za dobijanje opšte slike srpskih verovanja i običaja koja i dalje treba da se dopunjava i kompletira. Svoje mali doprinos dali su "Zbornik za narodni život i običaje JAZU", "Glasnik Šemaljskog muzeja" u Sarajevu, "Glasnik Skopskog naučnog društva" i drugi, gde se može naći dosta srpskog materijala srednog regionalno i tematski. "Glasnik Etnografskog muzeja" u Beogradu, između dva rata i danas, svojim priložima o pojedinačnim i grupnim istraživanjima, davao je i daje svoj značajan doprinos.

Metod ankete takođe se pokazao veoma korisnim. On se sastoji u objavljivanju građe čiji autor zamoli da se o tome javi i saopštenja iz drugih krajeva. Na taj se način dolazi do podataka o rasprostranjenosti izvesnog običaja ili verovanja (srebreni car, opasivanje crkava, itd.) i otvara put za komparativnu analizu. Odgovori na ankete bili su česti prilozi "Glasnika Etnografskog muzeja", "Etnologije", "Karadžića", "Bosanske vile" i drugih periodičnih etnoloških publikacija a njihovi su pokretači bili Borđević, Filipović i drugi.

Dalja faza u proučavanju pojedinih običaja i verovanja jesu tematske obrade, analize i sinteze prikupljene i sistematizovane građe. Ovo je već prava etnologija, pošto operiše gra-

dom sa šireg prostanstva, sa mogućnošću upoređenja na našem i svetskom, traži analogije, analizira detalje i izvlači zaključke o genezi. Tu su prednjačili Trojjanović sa V a t r o m, Borđević sa Z i m o š i m a, Čajkanović sa S r p s k i m v r h o v a i m b o g o m. Sa punim uspehom na ovom polju posluju i mnogi etnolozi naše generacije: Barjaktarović, Kulišić, Petrović, M. i P. Vlahović, S. Knežević, N. Pentelić, P. Kostić i mnogi drugi, u koje se ubraja i autor ovog napisa.

Po sebi se razume da običaji i verovanja nisu statična kategorija, već da su i oni podložni životnim zakonima nastajanja, trajanja, menjanja i nestajanja. Oni u sebi sadrže složene razvoja od najstarijih vremena do danas. Neki su davno nestali a neki su se u toj meri transformisali da su izgubili svoju prvobitnu sadržinu i stekli sasvim novu. Zato je neophodno pratiti životni proces promena, čime se, takođe, bavi savremena generacija etnologa sa Etnografskim institutom S&NU na čelu.

Ovo su sve parcijalni tematski radovi, koji ne daju celovit pregled narodnih običaja i verovanja. Erdeljanović je napisao opšti pregled razvoja svetskih teorija o počecima vere, koji je univerzalnog karaktera. Trojjanović je, sa dosta uspeha, komparativnom i analitičkom metodom materijala sa naših prostora došao do značajnih zaključaka o pojedinih temama, dok je Borđević u svojim radovima uglavnom sistematizovao građu sa terena i iz arhiva ali ima i lepih analitičko-sintetičkih radova. Ako bismo ostali pri njegovoj oceni samoga rada, ne bismo pogrešili, a njegove bi se reči mogle primeniti i na ostale pregaoce na ovom poslu. Svoj rad na obradi naše mitologije Borđević je ocenio u uvodu svoje dvotomne knjige P r i r o d a u v e r o v a n j u i p r e d a n j u n a š e g a n a r o d a: "Kako je ovo prvi pokušaj ove vrste kod nas, u njemu še, van svake sumnje, biti nepotpunosti, pa možda i pogrešaka. Ovi su članci samo delić onoga što bi se još imalo reći o narodnom verovanju o prirodi. Ja sam svestan toga, pa sam njima samo hteo da pcvučem prvu brazdu i ništa više. Oni koji budu radili ovaj posao posle mene neka dopunjavaju i neka ispravljaju." U predgovoru za knjigu Z i m o š i u J u ž n i h S l o v e n a, koja nije samo građa već i studijsko delo, on kaže: "Prema rečenome, moglo bi se pomisliti da je u ovoj knjizi o zlim očima u Južnih Slovena rečeno sve šta se o njima imalo reći. Stvar ne stoji, međutim, sasvim tako. U predmetima kao što je ovaj o zlim očima i sličnima, i pored sve građe koju do sad imamo o njima, u nas se teško ko sme kleti i tvrditi da je izrekao poslednju reč... Iz građe kojom danas naša nauka raspolaže, više se nije moglo kazati. Tako na žalost stoji u nas ne samo sa obradom verovanja u zle oči, već i sa obradom svakog drugog verovanja..." Ovu samokritičnost akademika Borđevića mogao bi sebi da izrekne i svaki današnji naučnik, koji nastavlja sledeće brazde, dok se ne počne cela njiva.

Kao što se iz ovog kratkog izlaganja vidi, rad na proučavanju srpskih narodnih običaja i verovanja imao je dug razvojni put. On se odvijao u više etapa, od kojih su se neke razvijale istovremeno i simultano, a koje su nastavak početne faze prikupljanja građe. Do sada je pređen samo deo puta čiji je kraj

još daleko. Rezultat će biti potpun i sistem srpskih narodnih običaja i srpska mitologija.

Kada bismo se bavili vizionarstvom, rekli bismo da bi rad na sintetičkom proučavanju narodnih običaja i verovanja trebalo dopuniti regionalno i tematski. Za tematsku obradu pojedinih delova već postoji dovoljno građe, tako da bi trebalo očekivati da se, između ostalog, uskoro pojave ove studije:

a.) Iz oblasti običaja

1. Životni ciklus običaja (rođenje, inicijacija, svadba, smrt) sa komparativnom analizom raznih varijanata.
2. Kalendarski godišnji ciklus, u kome bi se hronološki dao pregled svih praznika u toku godine. To su, uglavnom, hrišćanski sveci, ali treba obratiti pažnju na pagansko-hrišćansku simbiozu i na nekanonski karakter pojedinih svetaca, iza čega se krije stara religija. U ovoj bi studiji trebalo obratiti pažnju i na karakteristične periode, kao što su nekršteni dani, mratinci i slično.
3. Obredne povorke.
4. Posebno mesto u studijskoj obradi naših običaja zaslužuje slava kao naša specifičnost.
5. U posebnim bi se studijama obradili ostali običaji: društveni, privredni, graditeljski, zanatski i drugi.

b.) Iz oblasti verovanja

1. Mitologija prirode: zemlja, voda, vatra, vazduh, kosmos, životinje i bilje, itd.
2. Mitska bića.
3. Ostala verovanja.

Razume se da ovaj pregled i predlog nije potpun ili se pojedini njegovi delovi mogu razložiti u posebne studije, ali je realan i, čini se, mogla bi ga rešiti sadašnja i buduća generacija etnologa, dok još ima živog materijala i dok je moguće orati njivu neposredno.